

AMIR TEMURNING JANG SAN'ATI

Azada Rahmatullayeva Rustamovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Tarix va ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti, tarix fanlari nomzodi
Gavhar ko'chasi 1-uy, Tashkent 100149, O'zbekiston

Ozodarakhmatullayeva@mail.com <https://orcid.org/0009-0004-0598-1976>

Annotatsiya

Mazkur maqolada Amir Temurning harbiy san'atining muhim tarkibiy qismi bo'lgan harbiy boshqaruv sohasidagi islohotlari har tomonlama tahlil qilingan. Ishonchli tarixiy manbalarga tayangan holda, tadqiqotda harbiy qo'mondonlarni tanlash mexanizmlari, jumladan, ayrim qo'mondonlarning xalq (demokratik) saylovi asosida saylanishi hamda tumanbегining tayinlanish tartibi yoritib berilgan. Shuningdek, ko'plab harbiy g'alabalarni ta'minlashda uch avlod iste'dodli sarkardalarning rahbarlik salohiyati va harbiy mahorati muhim rol o'ynagani alohida ta'kidlangan.

Annotatsiya

В настоящей статье всесторонне анализируются военные реформы Амира Темура в сфере военного управления, являвшиеся неотъемлемой частью его военного искусства. На основе основных исторических источников исследуются механизмы отбора военачальников, включая избрание отдельных командиров на основе народного (демократического) выбора, а также отдельный порядок назначения туманбегі. Особое внимание уделяется роли трёх поколений выдающихся полководцев, лидерские качества и военное мастерство внесли значительный вклад в достижение многочисленных побед.

Abstract:

The present article provides a comprehensive analysis of Amir Temur's military reforms in the field of military administration, which constituted an essential element of his military art. Drawing upon authoritative historical sources, the study explores the mechanisms for selecting military commanders, including the popular (democratic) election of commanders and the appointment of the tumanbegi. Particular attention is devoted to the role played by three generations of outstanding commanders, whose leadership and military expertise significantly contributed to the achievement of numerous victories.

Kalit so'zlar: jang san'ati, harbiy boshqaruv, harbiy mahorat, qo'shin, yetti qo'l, harbiy mansablar, uch yuz o'n uch amirlar, sarkardalarning uch avlodi vakillari, harbiy strategiya, taktika, xavfsizlik xizmati, razvedka, temir intizom, jazo, harbiy ko'rik.

Ключевые слова: военное искусство, военное управление, воинское мастерство, войска, система «семи фалангоф», воинские должности, триста тринадцать эмиров, представители трёх поколений полководцев, военная стратегия, тактика, служба безопасности, разведка, железная дисциплина, наказание, военный парад.

Keywords: military art, military administration, military skills, army, the "Seven Hands" formation, military ranks, the three hundred and thirteen amirs, representatives of the three generations of commanders, military strategy, tactics, security service, intelligence, iron discipline, punishment, military inspection.

Kirish

Yurtimizdan mo'g'ul istilochilariga qarshi kurash davrida jahon harbiy san'atiga hissa qo'shgan Jaloliddin Mangburni, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk sarkardalar yetishib chiqdi.

Jahon tarixidagi buyuk yuksalish harbiy sohaga ham tegishli hisoblanib, Temuriylar renessansi bunyodkori Sohibqiron Amir Temur jahon jang san'ati tarixida mohir sarkarda sifatida o'z o'rniga ega.

Amir Temur zafarlarini mukammal yoritgan Sharafuddin Ali Yazdiy "Zafarnoma" asarining "Muqaddima" qismida Sohibqironning harbiy siyosati haqida shunday yozgan edi: "... Chingizxon qaysi shahar va viloyatniki bosib olgan bo'lsa, na ul diyordan asar qoldi, na ulusdan xabar. Hazrat Sohibqironning baxtiyor zamonida fath etilgan joylar esa nizochilar va dushmanlarning ixtiyoridan butunlay chiqdi va ul Hazrat (Temur) dargohidagi vakillar qo'l ostiga o'tdi. [U joylar] axvoli oldingisidan ancha yaxshiroq va obodroq, xalqi esa tinch-totuv va hursanddirlar ..." [1].

So'nggi yillarda jahon miqyosida xavfsizlik masalasida keskinliklar oshishi harbiy sohaga e'tiborni yanada kuchaytirdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Mirziyoyev tomonidan milliy harbiy jang san'at tarixi, bugungi tahlikali davrda har qanday xavf-xatarni bartaraf etishga qodir, tezkor qarorlar qabul qila oladigan, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega ofitser kadrlar tayyorlashga katta e'tibor qaratilyapdi [2].

Shuningdek, davlat rahbari tomonidan ko'ndalang qo'yilgan quyidagi savollar tadqiqot dolzarbligini belgilaydi: "Savol tug'iladi, biz nima uchun Amir Temur bobomizning mudofaa merosini ilmiy asoslar bilan o'rganmaymiz? Sohibqironning To'xtamishxon bilan jangini o'qib chiqdim. Buyuk sarkardamiz qanday g'alaba qozongani menga juda qiziq edi. To'xtamish ham osonlikcha yutqazmagan ekan, bunda Amir Temur bobomizning yuksak harbiy taktika va strategiyasi, dovyurakligi ish bergan.... Bu jang taktikasini o'rgandim va mutassadilardan so'radim: kimdir bizdan mana shu janglardagi strategiyani o'rganganmi? Yo'q, o'rganmagan" [3].

2026 yil 5 fevralda Sohibqiron Amir Temur tavalludining 690 yilligini keng nishonlash to'g'risida"[4] qabul qilingan Prezident qaroriga ko'ra, Amir Temurning davlatchilik va harbiy mahorati, ilm-fan va madaniyat rivojiga qo'shgan hissasini xalqaro miqyosda ommalashtirish va targ'ib qilishni kuchaytirishga katta e'tibor qaratildi.

Darhaqiqat, Sohibqiron Amir Temurning harbiy strategiyasi natijasi o'laroq, saltanatning xalqaro diplomatik aloqalari kengayib, Buyuk Ipak yo'li orqali Yevropa, Sharq mamlakatlari o'rtasida savdo va madaniy aloqalar rivojida yagona iqtisodiy hudud, fan va madaniyat taraqqiy etib, o'ziga xos "Temuriylar renessansi" yaratilishiga zamin bo'lib xizmat qildi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Amir Temurning jang san'ati tarixiga oid nashrlarni yaratilgan davri va mafkuraviy sharoitidan kelib chiqib, uch katta davr va guruhga ajratish mumkin:

- xorijiy mamlakatlarda turli davrda nashr qilingan adabiyotlar;
- Rossiya imperiyasi, sovet mustamlakachiligi, zamonaviy davrdagi nashrlar;
- O'zbekistonda mustabid sovet tarixshunosligi va zamonaviy davrda amalga oshirilgan tadqiqotlar.

Fransuz olimi L.Keren[5], amerikalik olimlar R. Nelson[6], G.Lemb[7], T. Nagel [8], Fredrik Bopertyui-Bressan, F.Robert Baumann, Refaat Hussin Amir Temur jang san'atiga yuqori baho berishgan[9].

Zamonaviy davr Rossiya tarixshunosligida mavzu tarixiy manbalar asosida haqqoniy yoritildi. Novosibirsk davlat universiteti professori, harbiy tarixchi t.f.d. L.Bobrov[10], professor V.L. Kvint [11] tomonidan Amir Temur jang san'atiga yuksak baho berildi.

Ma'lumki, Vatanimiz siyosiylashgan va mafkuralashgan davrni boshidan kechirgani bois, milliy tariximizni ilmiy dalillar va tarixiy tadqiqot usullari asosida haqqoniy tadqiq etishga bo'lgan har qanday harakat bo'g'ilgan, harbiy merosimiz salbiy baholangan, shu yo'l bilan xalqimiz qalbidagi milliy g'urur tuyg'usini so'ndirish siyosati olib borilgan edi.

Faqat, mustaqillik yillarida tarixiy tadqiqotlar metodologiyasi o'zgarib, tarix fani xalqimizga xizmat qila boshladi. Dastlab harbiy terminlar [12], Amir Temurning sarkardalik mahorati [13], harbiy kiyimlar [14], harbiy texnika va qurol-yarog'lar[15] o'rganilgan bo'lsa, keyingi tadqiqotlarda harbiy yurishlar tahlili[16]ga intilish, xavfsizlik xizmati [17], harbiy san'at [18] etnik-hududiy holat va urug'-qabilalar [19] kabi masalalar yoritildi.

H.Dadaboyev tomonidan Amir Temurningi sarkardalik iste'dodi, harbiy mahorati, jahon harbiy san'ati rivojiga qo'shgan hissasi [20], qo'shin tuzilishi va yosol tarkibini chizmalar orqali ochib berildi [21].

"Amir Temur saltanatida xavfsizlik xizmati [22]", "O'zbekiston harbiy san'ati tarixi[23] ", "Sohibqiron Amir Temur harbiy san'ati [24]" kabi nashrlar bir muncha batafsil tahlilga ega, ilmiy qiymati bilan ajralib turadi.

Xavfsizlik masalalari muvaffaqiyatli tadqiq etilgan [25]. Mavzu tadqiqotchisi H.Sodiqov[26]ning Sohobqiron harbiy ilmining dahosi, o'zbek razvedkasining asoschisi, butun dunyo miqyosida ish ko'rgan maxfiy xizmat tashkilotchisidir, degan xulosasiga to'la qo'shilish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. XIV asrning 60 – 70 yillarida Turonda Temurbek va Amir Husayn ittifoqlikda mo'g'ullar istilosiga qarshi 1362-1364 yillarda: Puli-Sangin, Toshariq, Qabaymitan, nihoyat 1365 yilda Qabokin mavzesida bo'lib o'tgan hal qiluvchi janglarda qator g'alabalarga erishganlar.

Amir Temur Turonzaminda hokimiyatga kelgach, yurt tinchligi, birligi va xavfsizligini ta'minlash zaruriyatidan kelib chiqib, dastlab sharqda Mo'g'uliston (1371 – 1389 yillar) va g'arbda Oltin O'rda xonlari izmidan chiqmaydigan Xorazm (1371-1388 yillar) hukmdorlariga qarshi bir necha natijasiz elchiliklardan so'ng amalga oshirilgan harbiy yurishlar natijasida o'lkaga Sharqdan Mo'g'uliston, Xitoy va G'arbdan Xorazm orqali kirib keladigan xalqaro savdo yo'llari ochiladi.

Harbiy tizimda temir intizomga asoslangan, buyruqqa so'zsiz bo'ysunadigan markazlashgan boshqaruv shakllantirilgan. Askarlarning toifasidan qat'iy nazar, iqtidori va qobiliyatini rivojlantirish, adolatli va xalqchil ravishda tarbiyalab yetishtirishga qaratilgan tizim shakllantirilgan. Bu haqda "Sipohiylari eng quyi darajadan oliy martabagacha ko'tarish tuzugi[27]" bayoniga ko'ra, harbiy boshqaruvda askarlarning kelib chiqish toifasidan qat'iy nazar, iqtidori va qobiliyatini aniqlab, tarbiyalab yetishtirish tizimi shakllantirilgan. O'nboshi, yuzboshi va mingboshi lashkarboshi amirlar xalqchil (demokratik) asosda saylanardi. Ammo katta favj qo'mondonlari "tumanbegi" va "amir ul-umaro"(qo'shinlar boshlig'i, amiri, qo'shin qo'mondonlari[28] jang taqdiriga sezilarli ta'sir qilishi inobatga olingani uchun Sohobqironning ishonchli kishilari shaxsan tayinlangan. Chunki, bu qo'mondonlar qo'lida katta qo'shin tuman (10 ming) lashkari bo'lgan va muhorabada hal qiluvchi rol o'ynagan. Sohobqiron shaxsan o'zi qo'mondonligidagi "markaz" ("qalb", "g'o'l") qismi "sultoniy jang"larga kirgan;

Qo'shin bo'linmalariga alohida talablar asosida "uch avlod vakillari" (bobo, o'g'il va nabira)dan uch yuz o'n uch amir tanlab olingan. Aynan uch yuz o'n uch ramziy soni ilohiyligini shunday asoslash mumkin:

- “Zafarnoma” asari “Muqaddima”sining “Payg‘ambarlar haqida so‘z, alayhissalom” qismida mashhur sahoba Abu Zar G‘iforiyning ma’lumotiga ko‘ra, ilohiy bilim, kitob aynan 313 ta payg‘ambarga yuborilgan.

- Qur‘oni Karimning Qamar Surasi (Makkada nozil bo‘lgan 55 oyatdan iborat)da Badr urushida katta ustunlikka ega bo‘lgan makkalik g‘ayridinlarning to‘qqiz yuz ellik jangchi, yetti yuz tuya, yuzta oti, yetarlicha qurol va boshqa zarur ashyolari bo‘la turib, musulmonlar esa uch yuz o‘n uch kishidan iborat musulmonlarning Allohning madadi bilan g‘olib chiqishi ma’lumoti ham keltirilgan.

- Niso surasida jami payg‘ambarlar soni bir yuz yigirma to‘rt mingta va Rasullar soni esa uch yuz o‘n uchta, deyilgan.

Qo‘shinning harbiy qudrati – jangovar shaylikka, tarkibiy tuzilmaga, ilg‘or harbiy texnika va qurol-aslahaga, harbiy kiyimlar, jangovar bayroqlar, harbiy musiqa kabi qator jihatlariga bog‘liq bo‘lgan.

Harbiy sohaga tegishli masalalar “Tuzuklar”da qat‘iy belgilab qo‘yilgan: harbiy mansab va lavozimlar, maoshlar, lashkarboshilar bilan askarlar muomala odobi, bo‘linmalarning harbiy texnika va qurollari hamda jangovar atributlar, ta‘minot, yosol tuzilishi va tarkibi, soni kabi boshq.

Hozirda istilohda bo‘lgan “qo‘shin” atamasi bilan o‘sha davrdagi “koshun” so‘zining farqi bor. “Koshun” deb 50 dan - 1000 kishigacha bo‘lgan yoki kichikroq harbiy bo‘linmani anglatgan, shu jihatdan koshun va qo‘shin istilohlari farqlanadi.

Sharafuddin Ali Yazdiy qo‘shin sonini “hisobsiz”, bunday yirik qo‘shinni Chingizxondan beri hali ajam mamlakatlari va falak hali ko‘rmagan edi, deb yozadi [29] shuningdek, hali hech bir shoh qo‘shinni bunday orasta tartib bilan mukammal etmagan edi va ularning barchasi nomdor bahodirlardir[30]:

*Cherikiki, yo‘q erdi anga hisob,
Bari pahlavon va bari kamyob [31].
Chu sonsiz edi cheriki shahriyor,
Barisi bahodir, bari nomdor.
Urush kunida barcha chun pili mast,
Birisi tutub tig‘u tir ba dast.*

Qo‘shin soni taxminan 400 – 800 minggacha bo‘lgan. Qunduzcha jangida 300 ming, Hindiston yurishida 92 ming, Anqara jangida 300 (400) mingga yaqin, Xitoy safariga otlangan qo‘shin soni 270 mingdan ortiq bo‘lgan[32] bo‘lgan. Ta’kidlash joiz, qo‘shin soni aksariyat hollarda dushman qo‘shinidan kam bo‘lgan va strategik tadbirlar natijasi o‘laroq, g‘alabalarga erishilgan.

Qo‘shin yetti qo‘ldan iborat bo‘lib, bulardan uchta: markaz, barong‘or, javong‘or, ikkita manglay va ikkita qo‘l himoyasi uchun qunbul qismlari bo‘lgan. Qo‘shinning bunday joylashtirishning o‘ziga xos tomoni shunda ediki, uning qanot-qismlari markaziy qismga qaraganda ancha kuchli bo‘lgan, bundan maqsad jangda asosiy taktika amaliyotlarni qo‘llash bo‘lgan.

“Uluslar, qo‘shinlar va tumanlarning amirlari ma’muriyati tuzugi”ga ko‘ra, Markaziy Osiyo va Sharqiy Osiyoning katta qismida yashagan qabilalardan lashkarboshilikka tayinlangan. Jumladan, “Qaramog‘imdagi qirq aymoqdan o‘n ikkitasiga – barlos, tarxon, arg‘in, jaloyir, tulkichi, do‘lday, mo‘g‘ul, sulduz, to‘qay, qipchoq, arlot, totorga tamg‘a berilsinkim, bular mening xos navkarlarim bo‘lib hisoblansinlar.

Muntazam qo‘shinda turli mamlakat va elatlardan harbiy iqtidori bilan nom chiqargan paxlavonlar, amirlar xizmat qilganlar. Jumladan, Markaziy Osiyo hududida yashagan xalqlardan tashqari Afg‘onistonning shimoli-sharqiy qismida apardi qabilalari, Afg‘onistonning Xuroson

viloyatida yashagan arlot turkiy urug'lari, Mo'g'ulistonda Otboshi atroflarida yashagan makritlar, Chag'oniya, Hisor vodiysi va Shimoliy Afg'onistonda Balx viloyatida yashagan sulduzlar, turkmanlar, uyg'urlar, Dashti Qipchoq va Oltin O'rdada yashagan o'zbeklar urug'-qabilalarining dongdor amirlari, nom chiqargan paxlavlari xizmat qilgan.

Ibn Arabshoh bu haqda shunday yozadi: "...Turon erlari, Eron botirlari, Turkiston yo'lbarzlari, Badaxshon qoplonlari, Dasht (Qipchoq) va Xitoy lochinlari, Mo'g'ul qirg'iyarlari, Jato yirtqichlari, Xo'jand ilonlari, Andikon ajdaholari, Xorazm qurt-qumursqalari, Jurjon zararkunandalari, Sag'oniya burgutlari, Xisori Shodmon yovuzlari, Fors suvoriylari, Jabal, Xuroson sherlari, sirtlonlari, Mozandaron (moda) sherlari, Jibol yirtqich (hayvonlari), Rustamdor va Talqon timsohlari, Huz(iston) ilonlari, chuvalchaglari, tayolisa kiygan Isfahon bo'rilar, Ray, G'azna va Hamadon jonivorlari, Hind, Sind va Mo'ltan fillari, Lur viloyatlari qo'shoqlari, G'ur baland tog'lari ho'kizlari, Shahrazur chayonlari va Askar Mukram va Jundiy Saabur gazandalari bor edi. ... ularni hech bir devon sig'dira olmas va hech qanday hisobchining daftari hisobiga yetmas edi. ...Gapning qisqasi, ... zafar unga yetakchi, baxt unga yo'lbo'shchi, qazo (unga) muvofiq, qadar (unga) madadkor, tangri taoloning xohishi uni (olg'a) boshlovchi, (u) bandalar va mamlakatlar tadbirida aziz va ulug' tangrining irodasi uning haydovchisi bo'lgan holda Temur yo'lga chiqdi

Tahlil va natijalar.

Harbiy harakatlarda chuqur o'ylangan strategiya asosida taktik va operativ amaliyotlar olib borilgan. Ta'kidlash joiz, aksariyat hollarda Amir Temur qo'shini dushman qo'shinidan ko'p bo'lmagani bilan belgilanadi.

Amir Temur jang san'atining tarkibi bo'lgan strategiyalar: maqsadga jangsiz erishish, kuchlar nisbati noteng bo'lgan janglarda oz sonli qo'shin bilan talofotsiz yoki kam talafot bilan bilan zafarlarga erishishda turli ruhiy hujum va harbiy hiylalar: chalg'itish, qo'qqisdan hujum qilish, qurshovga olish va boshqalardan foydalanilgan. Bunda "qanchadan – qancha oz sonli guruhlar Allohning izni bilan ko'p sonli guruhlariga g'olib kelgan", - kabi ko'pgina Qur'oni Karimda aks etgan g'oyalar strategiya negizi bo'lib xizmat qilgan.

Saltanatning ichki va tashqi xavfsizligini ta'minlashda, zafarlarga erishishda razvedka (maxfiy xizmat faoliyati, xabargir, ayg'oqchilik, josuslik)ning o'rni katta bo'lgan.

Xabarlarining to'g'riligi va tezkorligi qattiq nazorat ostiga olingan. Razvedkada turli kasb egalari xizmatidan unumli foydalanilgan.

Maxfiy xizmat faoliyati dushmanning geografik o'rni, (tog', dasht, suv zahiralari), ichki va tashqi siyosati, mudofaa tizimi kabi turli ma'lumotlari tahlili asosida harbiy strategiya ishlab chiqilgan. Shuningdek, ushbu xizmat faoliyati saltanat qudratini ta'minlashga, ichki va tashqi siyosati, diplomatiya masalalari, geosiyosiy maydonda harakatlanishini belgilashga ham xizmat qilgan.

Amir Temur qo'shindagi sog'lom ma'naviy muhitga zafarlarni quvvatlovchi dalili sifatida qaragan. Amir Temur qudratli qo'shinni boshqarishda nafaqat harbiy ilmga balki, ma'naviyatga ham tayangan. Ma'naviy yetuklik askarlarni vatanparvarlikka, qahramonlikka, jasurlikka yetaklashini yaxshi tushungan Sohibqiron askarlarning jismoniy va harbiy tayyorgarligi bilan birga ma'naviy dunyoqarashiga ham katta e'tibor qaratgan.

"Navkarning begiga va bekning navkariga muomala qilish tuzugi"da navkarning beklarga, beklarning beklarbegiga bo'ysunish odobi qat'iy belgilab berilgan. Navkarlar o'z sardoriga muloqotda "amirim", "sardorim" deya hurmat bildirishgan.

Askarlarning harbiy ilmidan tashqari, ma'naviy dunyosi ham boy bo'lgani haqida Ibn Arabshoh bergan ma'lumotlar ilmiy ahamiyatga ega bo'lib, muarrix, askarlarni muhoraba maydonida devlarga o'xshatsa, ularning ma'naviy dunyosini esa maloikalarga qiyoslaydi.

Yana davom etib,
*(Ular) turk jangchilaridan iborat yigitlarki, ularning ovozlari momaqalldiroq tovushini na his qiladi, na sehr qoldiradi.
muqobolada ular husnda maloikalar misoli,
muqotalada ular devlar kabidir. [33]*

Amir Temur lashkarida temir intizom yo'lga qo'yilgan bo'lib, harbiy jinoyatlar yasoq qonunlari bo'yicha jazolangan va bunda oddiy askardan tortib to amirlarga ham bir xil qoida amal qilgan. Mardlik ko'rsatganlar mukofotlangan, jang maydonidan qochganlar nafaqat qo'shin, balki xalq oldida izza qilingan. Jumladan, Husayn So'figa qarshi birinchi marta Xorazm sari lashkar tortib borilganda, Xorazm qal'asini olish jarayonida Sohibqiron buyrug'iga ko'ra, amir Ko'cha Malikka handaqa tushishni buyurilganiga qaramay, unda qo'rqinch g'olib kelib tusha olmagan uchun uni o'sha kuni aybi uchun cho'b yasoq etdilar, so'ngra eshak dumiga bog'lab, Samarqand tomon haydadilar[34]. Yoki, bahodirligi bilan mashhur bo'lgan Barot Xoja Ko'kaltoshni shahar himoyasiga chiqmagani uchun soqolini qirib, yuziga upa surib shahar kezdirilgan[35].

Shunday jazolar oddiy askardan tortib to shahzodalargacha bir xil berilgan. Masalan, Misrga yurish chog'ida Amir Temur nabirasi (qizi Aka Begimning o'g'li) Sulton Husayn dushman tomonga o'tib ketganida cho'p yasoqqa tortilgan [36] va boshq.

Vaqtı-vaqtı bilan o'tkazib turilgan lashkar ko'riklarida qo'shinning harbiy tayyorgarligi, jangovar shayligi, harbiy qudrati, rag'batlantirish, mukofotlash masalalaridan tashqari lashkarning vatanparvarlik ruhini ko'tarishda ahamiyati katta bo'lgan.

Ushbu ko'riklarda bo'linmalar o'zlariga tegishli musiqalar jo'rligida bayroq va tug'lari, maxsus kiyimlari, mukammal qurol-yaroqlari, muloqot madaniyatini intizom bilan namoyish etishgan va bu albatta qo'shinning yanada qudratli bo'lishiga xizmat qilgan omillardan bo'lgan.

Hazrat Sohibqironning har bir bo'linma yoniga borishi, lashkarboshi amirlar sadoqatining izhori sifatida duo va olqishlarini namoyon etishi harbiy an'ana va qadriyatlar rivojiga hissa bo'lib qo'shilgan.

Maydonda turli qismlarga taalluqli ko'k, binafsha, qizil va qora rangli bayroqlar hilpirab turgan. Ya'ni, har bir favjning qurol-yarog'i, bayrog'i, kiyim-kechagi, jibasi qizil, ikkinchi guruhning rangi ko'k, uchinchi guruhning rangi oq, to'rtinchi favjning rangi binafsha, beshinchi guruhning rangi sariq bo'lgan.

Maxsus zirhli qismlar (manbada "bo'lak" deb keltirilgan)dan iborat bo'lgan otliq suvoriylar boshlaridan to otlarining tuyog'igacha temir sovutlarni kiyib, qurol-yarog'larini olib otga minib ko'rik uchun saf rostlaganlar.

Harbiy strategiyaning negizi bo'lgan Buyuk Ipak yo'lida xavfsizlikni ta'minlash maqsadida amalga oshirilgan barcha uzoq yillik mashhur tarixiy yurishlar jumladan, Oltin O'rda xoni To'xtamishxonga qarshi muhorabalar natijasida Buyuk Ipak yo'lining shimoliy yo'nalishi, Hindiston yurishi orqali janubiy yo'nalishi, Shom o'lkalariga yurish esa g'arbiy yo'nalishni, Rum yurishi markaziy yo'nalishda saltanatning diplomatik va savdo aloqalari rivoji uchun xizmat qildi. Shuningdek, Buyuk Ipak yo'li orqali Yevropa, Sharq mamlakatlari o'rtasida ilmiy-madaniy aloqalar rivoji Yevroosiyo qit'asida yagona iqtisodiy zamin yaratilishiga, fan va madaniyat taraqqiy etishi, o'ziga xos "Temuriylar renessansi"ni yaratilishiga zamin bo'lib xizmat qildi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa sifatida ta'kidlash joizki, "Tuzuklar"da harbiy boshqaruv tizim, harbiylar muloqot madaniyati, muntazam qo'shinning jangovar salohiyati va ta'minoti, strategiya va taktika uslublari, razvedka, temir intizom va jazo masalalari, harbiy ko'riklar kabi barcha masalalar qat'iy belgilab

berilgan. Shuningdek, Sohibqiron Amir Temur nafaqat muzaffar sarkarda sifatida yurtni himoya qildi, balki harbiy sohada amalga oshirilgan islohotlar jahon jang san'ati, harbiy an'ana va qadriyatlari rivojiga ham hissa bo'lib qo'shildi.

Tadqiqot doirasida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Amir Temur jang san'atiga bag'ishlangan harbiy vatanparvarlikni shakllantirishga xizmat qiladigan ilmiy dalillar bilan boyitilgan nashrlarni ko'paytirish, ularni moliyalashtirish, tijoratlashtirish va ommalashtirish, milliy harbiy merosni tizimli o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqot markazlarini yo'lga qo'yish;

- harbiy tarix yo'nalishi bo'yicha ilmiy maktablar shakllantirishini rag'batlantirish (grant loyihalari, ilmiy markazlar tashkil etish, xalqaro miqyosda harbiy merosimizga oid artefaktlarni yig'ish va boshq.);

- Amir Temur jang san'ati tarkibiga doir chizmalar ishlab chiqish. Jumladan, harbiy boshqaruv tizimi, lashkar jang san'atida strategiya va taktika amaliyotiga doir;

- Amir Temur jang san'ati bo'yicha ilmiy nazariy ma'lumotlar bazasini shakllantirish va ularni ommalashtirishga doir sun'iy intellektda tayyorlangan jangovar yosol, lashkarining harbiy safarda harakatlanishi, lashkargoh, muhorabalar va boshqa masalalarga bag'ishlangan medialoyihalarni yaratish dolzarb masalalardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома. Муқаддима. 1-китоб // Форс тилидан таржима, сўзбоши ва илмий изоҳлар мауллифи Омонулло Бўриев. Шахс исмлари, жой номлари, этник номлар ва атамалар кўрсаткичини тузувчи Азизжон Шарипов. - Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Фан, 2022. – Б. 16.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 13 январь куни Қуролли Кучларимиз ташкил этилганининг 25-йиллиги ҳамда 14 январь – Ватан ҳимоячилари кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи <https://president.uz/uz/lists/view/184>;
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги Фармони. Тошкент ш., 2017 йил 5 июль, ПФ-5106-сон. <https://lex.uz/acts/3255680>;
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2021 yil 12 yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasida bo'lib o'tgan Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tartibdagi yig'ilishida so'zlagan nutqi // Xalq so'zi, 2021. 2-son. – B. 1.
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг 2022-йил 21-апрель куни Қашқадарё вилояти Кўкдала тумани фаоллари билан учрашувдаги нутқи // Халқ сўзи, 2022. 80-сон. – Б. 1.
6. “Соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 690 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПК–46-сон қарори, 2026 йил 5 февраль // <https://lex.uz/docs/8036449>
7. Кэрэн Л. Амир Темур салтанати / Б. Эрматов таржимаси. – Тошкент: Маънавият, 1999. – Б. 7.; 78. Керен Л., Саидов А. Амир Темур ва Франция. – Тошкент: Адолат, - 84 б.
8. Ричард Нельсон. (АҚШ). Темур ҳарбий стратег ва улкан сиёсатдон сифатида // Амир Темур ва унинг жаҳон тарихидаги ўрни / Халқаро конференция тезислари (1996 йил 23-26 октябрь). – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. 31-35.
9. Гарольд Лэмб. Тамерлан. Потрясатель вселенной. Перевод с англ. Д.Вознякевича. – М.: Вече, 2008. – 340 с. Серия «Terra Historica». Гарольд Лэмб. Тамерлан. Правитель и полководец / Пер. с англ. Л.А.Игоревского. – М.: Центрполиграф, 2002. – 334. Серия «Nome nest Omen».
10. Тильман Н. Темур–завоеватель и исламский мир позднего средневековья. – Ростов–Дон, 1996. – 570 с.;

11. Тильман Нагель. Тимур – завоеватель и исламский мир позднего средневековья. Серия «След в истории» / Пер. с немецкого Л.И. Ясинской. – Ростов-на-Дону // Общественные науки в Узбекистане: Феникс, 1997. – 640 с.
12. Amir Temurning jahon harbiy san'ati rivojiga qo'shgan hissasi: Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari to'plami, 2022 yil 8 aprel / [fals.f.d. (DSc), professor, polkovnik R.S.Samarovning umumiy tahriri ostida]. – Toshkent: O'R QK Akademiyasi, 2022. – 290 b.
13. Бобров Л.А. «Маршалы» Сахибкирана. К вопросу о высшем командном составе армии Амира Тимура последней трети XIV – начала XV вв. Amir Temurning jahon harbiy san'ati rivojiga qo'shgan hissasi: xalqaro ilmiy konferensiya materiallari to'plami, 2022 yil 8 aprel / [fals.f.d. (DSc), professor, polkovnik R.S.Samarovning umumiy tahriri ostida]. – Toshkent: O'R QK Akademiyasi, 2022. – С. 25–32.
14. Квинт В.Л. Амир Темурнинг стратегик етакчилиги: “Тузуклар”га изоҳлар / В.Л.Квинт (сўзбоши, изоҳлар). – СПб.: ИПЦ СЗИУ РАНХиГС, 2021. - Б. 11.
15. Каримов Ғ. “Мунтахаб ут-тавориҳи Муиний” асаридаги айрим турк-мўғул ҳарбий атамалари хусусида // Шарқшунослик. 1993. № 4. Б. 67-74.;
16. Дадабаев Х. Тарихий ҳарбий терминлар лугати. – Т., 2003.
17. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг саркардалиқ истеъдоди // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. 1996. № 7-10. – Б. 29-37.;
18. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. - 93 б.;
19. Ўзбекистон ҳарбий санъати тарихидан. Китоб-альбом / Ж.Х.Исмаилова, Л.Г.Левтеева. Масъул муҳаррир Ю.Ф.Буряков. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 208 б.;
20. Алимов Ў. Амир Темурнинг ҳарбий стратегия ва тактикаси ҳақида // Темурийлар даври: тадқиқотлар ва муаммолар / Темурийлар даврини ўрганишнинг умумбашарий аҳамияти / Республика илмий-амалий конференцияси материаллари (2013 йил 22 октябрь). Масъул муҳаррир: Н.Н.Ҳабибуллаев. 7-китоб. – Тошкент: Наврўз, 2014. – Б. 179-188.;
21. Дадабоев Ҳ. Аждодларимизнинг ҳарбий маҳорати (Рисола). – Тошкент: Akademnashr, 2016. – 176 б.
22. Рахимова З. Войска грозой грохочущею шли... (Военный костюм эпохи Темура и Темуридов) // San'at. № 3-4. 2008. - С. 12.;
23. Рахимова З. Конское снаряжение эпохи Амира Темура и Темуридов // San'at. № 2 (23) 2004. - С. 8.;
24. Буряков Ю., Исломов Ў. Темур жангчисининг пўлат совути // Фан ва турмуш. 2002. № - Б. 2-5.
25. Жамолхожи И. Темур ҳарбий кўшинида ўқотар қуролларнинг ўрни // Темурийлар даврида илм-фан ва маданият [Матн]: халқаро илмий конференция тезислари, 13-14 сентябрь 2017. – Тошкент: Akademnashr, 2017. – Б. 118-119.;
26. Буряков Ю. Фортификация и военное снаряжение эпохи Амира Темура // ЎЗР ФА академиги, профессор Э.В.Ртвеладзе таваллудининг 60-йиллигига бағишланган Ўрта Осиё археологияси, тарихи ва маданияти // Халқаро илмий конференция маърузаларининг тезислари. – Тошкент, 2002.
27. Аббаров С.А. Вопросы о влиянии военных походов Амира Темура и его внешней политики на исторические судьбы России в российской историографии // Тарихий манбашунослик, тарихнавислик, тарих тадқиқотлари методлари ва методологиясининг долзарб масалалари / Республика IX илмий-назарий конференцияси материаллари. Масъул муҳаррир М.Исҳоков. – Тошкент: ТДШИ, 2017. – Б. 155-160.
28. Содиқов Ҳ. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати. – Тошкент, 2018. – 570 б.
29. Сохибкирон Амир Темур ҳарбий санъати / Р.Самадов, С.Ахроров, Ж.Холмўминов, С.Садриддинов. – Тошкент: Маънавият, 2022. – 280 б.;
30. Ўзбекистон ҳарбий санъати тарихи: китоб-альбом / Ж.Х.Исмаилова, Л.Г. Левтеева; масъул муҳаррир: Ю.Р.Буряков. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 208 б.;

31. Соҳибқирон Амир Темур ҳарбий санъати / Р.Самадов, С.Ахроров, Ж.Холмўминов, С.Садриддинов. – 280 б.
32. Қаранг: Бўриев Омонullo. Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё тарихий географияси. - Тошкент: Mumtoz so'z, 2017. – Б. 90-102.
33. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. – Тошкент: Ёзувчи, 1996. - 93 б.;
34. Дадабаев Х. Полководческий талант Амира Темура // Общественные науки в Узбекистане. – Тошкент: Фан, 1996. № 7-10. – С. 29-37;
35. Дадабаев Х. Тарихий ҳарбий терминлар луғати. – Тошкент, 2003;
36. Дадабоев Ҳ. Аждодларимизнинг ҳарбий маҳорати (Рисола). – Тошкент: Akademnashr, 2016. – 176 б.;
37. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг саркардалиқ истеъдоди // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. – Тошкент: Фан, 1996. № 7-10. – Б. 29-37;
38. Дадабоев Ҳ. Соҳибқиронга ато қилинган ҳислатлар // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 2007 йил № 14;
39. Рахимова З. Конское снаряжение эпохи Амира Темура и Темуридов // San'at. № 2 (23) 2004. - С. 8.;
40. Раҳматуллаева О. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати // Турон тарихи. № 5. – Тошкент: Фан ва технология, 2011. – Б. 25-27.
41. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. – Б. 7.
42. Содиқов Ҳ. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати. – Тошкент, 2018. – 570 б.
43. Ўзбекистон ҳарбий санъати тарихи: китоб-альбом / Ж.Х.Исмаилова, Л.Г. Левтеева; масъул муҳаррир: Ю.Р.Буряков. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 208 б.
44. Соҳибқирон Амир Темур ҳарбий санъати / Р.Самадов, С.Ахроров, Ж.Холмўминов, С.Садриддинов. – 280 б.
45. Содиқов Ҳ. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати. – Т.: 2018. – 570 б.
46. Ходжиходжаев Ф.М. Соҳибқирон Амир Темур салтанати хавфсизлигининг шаклланиши ва ривожланиши. Ҳарбий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент: ТИИВ Академияси, 2023. – 120 б
47. Содиқов Ҳ. Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати. - Б. 431.
48. Темур тузуклари. 2020. – В. 103, 133.
49. Аёзий, Мирзо Муҳаммад Ҳайдар. Тарихи Рашидий. (Мирзо Муҳаммад Ҳайдар Аёзий; нашрга тайёрловчи, сўз боши, тадбир, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифи О.Ё.Жалилов; масъул муҳаррир С.Ҳасанов; ЎзР ФА, Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик ин-ти. - Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – Б. 612.
50. Шарафуддин Али Йаздий. Зафарнома. 1997. – Б. 174.
51. Шарафуддин Али Йаздий. Зафарнома. – Б. 174, 256.; Низомиддин Шомий. Зафарнома. – Б. 521.;
52. Муиниддин Натанзий. Мунтахаб ут-таворихи Муиний. - Б. 62.
53. Шарафуддин Али Йаздий. Зафарнома. 1997. – Б. 174.
54. Дадабоев Ҳ. Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати. – Б. 85.
55. Ибн Арабшоҳ. Амир Темур тарихи. 1 китоб. - Б. 220.
56. Низомиддин Шомий. Зафарнома. – Б. 92-93.
57. Шарафуддин Али Йаздий. Зафарнома. – Б. 118.
58. Низомиддин Шомий. Зафарнома. – Б. 92-93.